

ЖІНКИ У ДРАМІ КОХАННЯ ШЕВЧЕНКА

Історія мрій, надій, розчарувань поета у віршах, щоденникових записах, спогадах

*****

Тисячі сторінок написано, сотні архівів вивчено, щоб відтворити образи тих, кого кохав Пушкін...На "любовному небосхилі Гете не залишилося жодного нерозкритого сузір'я — усі знайдено, названо, видрукувано. Чим зумовлений цей вражаючий постійний інтерес до інтимного життя видатних людей? Хіба кохання не випадковість? І хіба не мають рації люди, які кажуть: "Яке кому діло до мого кохання?"

Ні, ці люди не мають рації. У тому, кого і як кохає велика людина, та й звичайна теж, розкривається історія цілого покоління, атмосфера часу.

Окрім того, у митців це один з ключів до розкриття таємниці їхньої творчості, її тематики, головних сюжетів, до розгадки соціальних, політичних і життєвих ідеалів.

Ці міркування особливо правомірні стосовно Тараса Шевченка, який кохав палко і не задля натхнення, а шукаючи в коханні жіночий ідеал, суголосний з народним ідеалом жінки, коханої, дружини, прагнучи виходу із самотності, особистої і суспільної. Кохання Шевченка і його любовна лірика допоможе глибше розкрити сутність Поета.

Мені тринадцяти минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо,любо стало,
Неначе в бога.
Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся богу...І не знаю,
Чого маленькому мені
Тойді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господнє небо,і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!
Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось. . .
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся,дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубес
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята -
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати -
Нема в мене хати!
Не дав мені бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!.. А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,

Та й почула, що я плачу.
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала.
Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє...лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.
Бридня!..А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить,
Чому господь не дав дожить
Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав.
Не був би в світі юродивим,
Людей і бога не прокляв!

Першим сильним почуттям Тараса було його дитяче кохання до А сусідської дівчини Оксани Коваленко.
Юна Беатріче його поезії була занапащена москалями і стала покриткою.

Ми вкупочці колись росли,
Маленькими собі любились,
Й матері на нас дивились
Та говорили, що колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі заране повмирали,
Й ми малими розійшлись.
Та вже й не сходились ніколи.
Мене по волі і неволі
Носило всюди. Принесло
На старість ледве і додому.
Веселеє колись село
Чомусь тепер мені, старому,
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер, старим.
І бачиться в селі убогім
/Мені так бачиться/ нічого
Не виросло і не згнило,
Таке собі, як і було.

І яр, і поле, і тополі,
І над криницею верба,
Нагнулася, як та журба
Далеко в самотній неволі.
Ставок, гребелька, і вітряк
З-за гаю крилами махає.
І дуб зелений мов козак
Із гаю вийшов та й гуляє
Попід горою; по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
Мов у раю, мої старі.
Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позамивались. . .
І не дощем, і не слова
Гладесенько Сатурн стирає. . .
Нехай з святими спочивають
Мої старі ... "Чи жива Ота Оксаночка?"— питаю

У брата тихо я."Яка?"
"Ота маленька,кучерява,
Що з нами гралася колись.
Чого ж ти брате, зажурилась?"
"Я не журюсь. Помандрувала
Ота Оксаночка в поход
За москалями та й пропала.
Вернулась, правда, через год.
Та що з того. З байстрям вернулась.
Острижена. Було, вночі
Сидить під тинном, мов зозуля,
Та кукає; або кричить, або тихесенько співає
Та ніби коси розплітає,
А потім знов кудись пішла,
Ніхто не знає, де поділась,
Занапастилась, одуріла,
А що за дівчина була,
Так так що краля! і не вбога,
Та таланту господь не дав..."
А може, й дав, та хтось украв,
І одурив святого бога.

Історія знеславлення Оксани, скупі братові слова про поведінку занапащеної дівчини, лягли згодом в основу "Капітанші", "Наймички ", "Слепой", "Катерини", пройшли через поеми й повісті Шевченка. І ми побачимо, як пізніше цей тип фатально буде подобатись Шевченкові в жінках, змушуючи його шукати в них ту,"справжню" подру і дружину, порадилицю, якою в дитинстві ввижалась йому Оксана.

Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем Перекотиполе.
Так і доля: того лама, Того нагинає;
Мене котить, а де спинить,
І сама не знає —
У якому краю мене заховають,
Де я прихилюся, навіки засну.
Коли нема щастя, нема талану,
Нема кого й кинуть,
Ніхто не згадає,
Не скаже хоть насміх:
"Нехай спочиває;
Тільки його й долі, що рано заснув"
Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива!
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині,бувало,щасливий,
Як побачить диво—твою красоту.
Кого ти без мови,без слова навчила
Очима, душею, серцем розмовлять.
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила Петруся співать.
І ти не згадаєш, Оксано!Оксано!
А я й досі плачу, і досі журюсь,
Виливаю сльози на мою Мар'яну,
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Мар'яну рястом уквітчай,
Часом на Петруся усміхнись, щаслива,
І, хоч так як жарти,колишнє згадай.

1830 рік. Польське місто Вільно — стародавня столиця Литви. Чуже велике місто, чужий народ, чужа мова. Тарас уже козачок пана Єнгельгарда.

Художник Рустулі радив Тарасові відвідати старовинні собори. От він і зайшов у собор св. Анни і поглянув на образ Мадонни, і усе стало зовсім іншим на світі.

Тарас дивився на тонке, осяйне лице святої діви та якось ненароком глянув у бік і вже не міг більше спокійно дивитися на небесну діву.

Тут на землі, майже поряд стояла тоненька невисока дівчина, склавши по-католицькому для молитви руки. Одразу впали в очі чорні, як змальовані по шнурочку, брови на тонкому мінливому личку. От воно, спокійне підвелось трохи вгору, ніби сама Мадонна зійшла і стала серед людей, а за мить темні очі з-під довгих, стрілчастих вій уже зиркнули навколо, личко ожило ледь стриманою усмішкою, брови трохи підвелися і все засяяло навколо, не від святих свічок, а від цієї - земної теплої усмішки.

Зненацька темні променисті очі зустрілись із здивованими, захопленим поглядом сірих великих очей якогось хлопця, що стояв у куточку, мнучи в руках старий капелюх. Одежина на ньому була стара. .. Але стільки щирого захоплення було в цих сірих очах, у всьому обличчі, що дівчина глянула ще і ще.

Ні, вона, напевне, не була з пишних панянок. Це було видно з її простенького платтячка, з легкої дешевої хустинки, що так скромно обгортала і і милу голівку, _одяг звичайної віденської міщаночки.

Та ні хлопець, ні дівчина не звернули ніякісінької уваги на одяг. Тарас бачив лише брови, очі, усмішку,- і раптом сам усміхнувся широко й радісно. І, злякавшись такого нахабного вчинку, швидко вибіг з костьолю.

Тоді місто й стало зовсім іншим, і ріка, і вулиці, і пагорби навколо міста, і старовинні каплички, і церкви, і замки.

За кілька днів, у суботу, він не витримав і знову зайшов до костьолю св. Анни. Чорнобрива дівчина стояла на тому ж місці. Він не довго чекав, поки вона обернулась і впізнала, впізнала його! Це він побачив по куточках рожевих уст, що затремтіли, силкуючись не підвестись вгору — не посміхнутись. Він спалахнув, але не втік, як уперше, а достояв до кінця. І зовсім випадково, в цьому був переконаний Тарас, вони вийшли разом з церкви.

Дівчина заговорила з ним - Тарас ніколи не насмілювався б заговорити першим.

— Пене звати Дзюнею. Дзюня Гусиковська. Я швачка, здається, старша за тебе.

— Вибач, хоч я вже живу два роки в Вільно і досить добре розумію польську мову, але ще не дуже вправно розмовляю. Дозволь, я називатиму тебе Дунєю?

Про що вони говорили? Хіба можна про це розповісти? Власне, ні про що. Взагалі говорила Дзюня, а Тарас слухав її милий голосок, немов якусь небесну музику.

Вони бачились кілька разів. Правда не часто і не довго, і це були великодні свята для Тараса.

Якось увечері Тарас чекав Дзюню.

- А може, вона не прийде? Вона вільна весела дівчина, а я — безправний, обідраний кріпак. Що може бути спільного між нами? Чому я кріпак? Що у мене попереду? Мрію малювати. Ну що ж, панським художником, у панській владі буде весь мій хист і талант - і ніколи я не зможу вільно, не потай, як тепер, іти поряд з Дунєю. моя кріпацька неволя — непереможний мур між нами. Ні вона не прийде більше до мене. Вона так, пожартувала трохи та й годі. Як же хочеться її побачити. З тих часів, як відірвали мене від рідних місць, від сестер - ні від кого, крім неї, ніколи лагідного слова, ні привіту. Як перекоти поле жене вітер.

— Ти прийшла!

— Дочекався? Не сердися? А у мене які подарунки для тебе, яке цікаве. Ні, до церкви зараз не підемо, побудьмо тут, я щось покажу тобі.

"Чого вона така ласкава до мене? Коло неї ж вільні учені хлопці - а я що?"

" Чому я така ласкава до нього? Він кріпак, та мені байдуже, що він обідраний, що він нічого не має, крім своїх сірих очей, які дивляться на мене так, як люди дивляться в костьолі на Мадонну. Оце, мабуть мене і полонило - його очі, його сумні пісні, вся його душа, повна безмежної любові. Він ладен стати навколішки і молитися на мене, а хіба ж так ставляться до мене всі знайомі веселі й жартівливі хлопці?"

— Прошу, Тарасе, закрив очі, я щось маю подарувати.

Тарас слухняно з блаженним виглядом закрив очі і раптом відчув у руці якусь матерію.

— Це я тобі сорочку вишила. Еге ж, щоб на свята надів. Ну що ж, тепер відкрив очі.

Тарас мирно відкрив очі, ніжно притуляючи до грудей полотняну сорочку.

— Не мни - хазяйновито мовила Дзюня,- я і і добре випрала і випрасувала, а тобі ж ніде буде її прасувати.

Тарас, як щось дорогоцінне, поклав подарунок за пазуху, не знаходячи слів, але Дзюні слова про це були не потрібні, вона сама чи не більш за нього була щиро щаслива за свого подарунка.

— Ну що, прочитав?

Це були листівки польських повстанців. Почувалось наближення бурі. Почував це і пан Енгельгард. Не зволікаючи, він виїхав до Петербурга. За кілька днів вся челядь, і Тарас в тому числі, вирушили з міста. Наче серце розколось надвоє.

Повзла похмура валка з панським добром, і йому здавалося - так життя його повзе, його молодість, злиденна, знедолена, всіма принижена. І здалося йому: то приснився химерний сон — чорнобрива тоненька дівчина в костьолі св. Анни.

І зникла вона, як сон, щоб уже ніколи не з'явитися на його важкому шляху.

*****

Навчаючись в академії, вже прославленим автором "Кобзаря" і відомим портретистом, їде Шевченко в 1843 році в рідну Україну. І саме в ці роки - 1843-1847 - переживає він справжнє своє, єдине велике кохання..

До цього він зовсім не думав про шлюб. Й після, як реакція на його безнадійність, з'являється в поета те характерне для нього і вже незмінне упродовж усього життя бажання мати свою родину, свій дім, дружину, тихий і надійний захисток. Це бажання переростає в гостру душевну потребу.

*****

І раптом Меланка припинила роботу... з вітальні линув ніжний тихий спів. То інколи молода пані Ганна, коли нікого не було вдома, вишиваючи, щось наспівувала.

Така її доля...О боже мій милий.

За що ж ти караєш її, молоду?

За те, що так щиро вона полюбила

Козацькі очі?...Прости сироту.

Чому така сумна пісня у молодій пані, дружини заможного поміщика, солідного, статечного, господині великого маєтку, хоч струнка, тоненька, вона була схожа на зовсім молоду дівчину, а не на господиню цього маєтку з садом, пташиним двором, корівником, стайнею. А як заздрили подруги, коли вона виходила заміж за Платона Олексійовича Закревського.

От уже чотири роки минуло, двоє діток є вже у них. А вона його просто боїться. І не тільки боїться. Вона знає, добре знає, що не любить його і ніколи не любила, та й хіба любитиме коли цього кремезного похмурого чоловіка, який скоріше здавався батьком чи принаймні дядьком, та й ще й який власноручно січе кріпаків на стайні.

/Ганна/

- І як це все трапилось,- наче уві сні. Усі вітали, пили шампанське, подруги заздрили, почали шити придане - ніби його мало було наготовлено в скринях,- вінчальне плаття, фату. Було цікаво і приємно відчувати себе дорослою, нареченою.

А потім весілля, свій дім, гоноровита свекруха — і все зовсім, зовсім не так, як уявлялося.

Не так серце любить, щоб з ким поділитися,
Не так воно хоче, як бог нам дає.
Воно жить не хоче, не хоче журиться.
"Журись" - каже думка, жалю завдає.

- Ганнусю, мила проспівай ще раз,- почула Меланка голос панночки Марусі.

- Ти спухала, Марусю? Ну, як я там можу проспівати,- засоромилась Ганна - отак собі мугикаю під ніс, як бог на душу покладе.

- Він це дуже вдало робить,— впевнено сказала Маруся,— проспівай, це ж Шевченкові слова, еге?

* * * * *

За кілька днів у Волховських був бал. Саме тут вони й познайомились. Маруся, їх познайомила:

- Ганна Іванівна Закревська - дружина мого старшого брата.

Великі, великі очі,— в житті Тарас не бачив таких великих синіх аж чорних очей - дивились на нього здивовано, радісно і трошки... злякано. Настільки просто почував себе Тарас з сестрами, а зараз навіть трохи знітився - така вона була гарна якоюсь незвичайною дівочою вродою.

Ганна, зніяковівши, подала руку.

- А Ганнуся співає ваші пісні,- сказала Софія. Ні, справді, ми всі просто збожеволіли від вашого "Кобзаря".

Три дні минуло, як мить. Але не ці розваги, прогулянки, ігри в парку, катання на човнах запаморочили голову Тараса. Для нього над усіма і всім сяяли, наче зорі, мрійні, здивовані очі Ганни. Хіба серце закажеш? З нею не багато було говорено. З нею, більше, коли випадало таке щастя, сиділи мовчки. Тарас дивився на Ганну і почував свято, невимовну радість, що от вона існує і він має щастя дивитись на неї.

- Я приїду і допишу ваш портрет, можна?— спитав він у Ганни на прощання.

- Приїздіть, - ледь усміхнулась вона.- Я чекатиму вас,- додала тихо, а в голос промовила:

- Я і мій чоловік будемо дуже раді бачити вас у себе.

* * * * *

Бона була простою, звичайною сільською дівчиною, веселою, моторною, без витребеньок, без кокетування. Щире, миле дівча. Слухала Тарасові вірші, розповідала немудровані свої історії з життя Кирилівки, раділа, коли він заходив до них. Батьки прийняли його гостинно, та не дуже подобалося їм, що весь час Тарас з Досею. І Дося наче не та стала, так і цвіте, мов маків цвіт, як його побачить.

Тарасові час було вже їхати. Він раптом подумав:

- А чи не одружитися мені з Тодосею? Що ж вік бурлакувати?

І Впливло в пам'яті тонке обличчя Ганни з прекрасними сумними очима. Чужа жінка Ганна. Не можна ні мріяти про неї, ні думати. І так їй непереливки. І ні про кого не думав так, як про неї. Оце було б щастя, справжнє щастя на все життя. Та це неможливо. Треба і спогади про неї відігнати.

Мила дівчина Тодосю. З нею буде легко, просто, радісно, тільки чи любитиме його? Любитиме, авжеж любитиме. Як вона дивиться на нього, як неприховано радіє щоразу, коли бачить.

- Тодосю, підеш за мене, коли сватів зашлю?

- Піду, як батьки дозволять,- засилайте,— сміючись, але впевнено відповіла Тодосю, повернувшись до нього, широко глянула в очі, і ніяких вагань не було в душі Тараса.

- Любитимеш мене, Тодосю?

- Любитиму,- твердо сказала дівчина.

Вона справді полюбила його всім своїм щирим, невинним, дівочим серцем. Це було всім помітно, і це налякало батьків Тодосі. Вони не знали, що робити.

- Тарас- художник, освічена людина, а проте, служив він колись у нас за погонича, як же віддати йому дочку?

- Та й незвичайний якийсь; ну навіщо ото вірші такі писати?

- От учора сидів у гостях, чай з нами пив. Зайшов сторож Смолько - цілувати його кинувся, як ріного, а сиділи з сином, так нічого від цього Тараса і не почули - мовчав.

- А сусідка, стара Лимариха, казала - з нею та її старим говорить не наговориться.

- Але як же відмовити йому, коли зашле сватів? А на те йдеться.

Довго ввечері міркували піп та попаддя. Другого дня Тарас пішов до Кошиці.

- Та вона ще молода, м'явся батько.

- Ні, ні, не віддамо, вона ще дитина, щоб я її від себе відпустила. Та вона ж моя мізиночка, моя дитиночка,- заторохкотіла попаддя.

Тодосю плакала в сусідній кімнаті. Що вона може зробити проти волі батьків?

Правда, сказав їй другого дня Тарас:

- А так, без згоди батьків їдьмо, у Переяслові звінчаємося, у Козачковського, а в Києві житимемо. Їдьмо, Тодосю.

Тодосю сумно похитала головою:

- Проклянуть. . .

Дівчина плакала дні і ночі. Хіба зустріне коли в житті такого, як Тарас Григорович? На кого ж їй дивитися після нього?

- Він такий і сякий,- ганила його мати.

- І бурлака, і непевний, вірші якісь пише,- додав батько,— а тобі звичайного, статечного треба, щоб семінарію закінчив та батьківську парафію взяв.

Тодосю витерла раптом, сльози. Стала перед батьком і твердо промовила:

- Я скорилася вам, не пішла за Тараса Григоровича, хоч любила його всім серцем. Але тепер уже не нарікайте- ні за кого не піду.

І вийшла з кімнати.

А Тарас поїхав. Не судилося, значить. А так мріялося про своє щастя...

"Що ж, Тарасе, — подумав, - оженись на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде,
Чи гола, то й гола.

- Прощай Тодосенько. - Сумно було на серці.- І тебе не судилось забути, з думок стерти, Ганно? Так і зорітимуть твої сині-сині, аж чорні очі. "

* * * * *

Масток князя Миколи Григоровича Репніна - Волконського, старшого брата декабриста С.Волконського, в минулому віце-короля Саксонії, генерал-губернатора, а нині дворянина-поміщика, який був у царській немилості і вважався опозиціонером, знаний в усій Полтавській губернії. Саме сюди, в Яготин, і привіз молодого Шевченка Капніст. Родина князя складалася зі старої княгині, онуки останнього гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського, сина Василя з дружиною і незаміжньої дочки Варвари.

Варвара Миколаївна енергійна, худа, тоненька, з великими живими виразними очима жінка, на кілька літ старша за Тараса. Батько любив її найдужче з дітей за розум, енергійність, а найбільше - за незалежну гордість і сміливу чесність з людьми вищих кіл і за добру, сердечну простоту з людьми нижчими за своїм соціальним становищем. І як це сталося, що саме Варя, розумна, з такою доброю, чесною душею, лишилася найнещасливішою з усіх дітей, без власного родинного щастя.

Княгині-матері здавалося, що вона все вчинила як слід,- і виростила і виховала дочку, і дала їй прекрасну освіту. ..А головне,- вона вірно зробила тоді, коли Варі було 18 років і з'явився 20—річний ад'ютант князя — Лев Абрамович Баратинський. Що з того, що вони закохалися - Лев і Варя? Про шлюб не могло бути й мови, це був би явний "мезальянс" для дочки саксонського віце-короля.

Варя навіть не дуже опиралася. Вона замкнулася в собі, і лише розпач з'явився і лишився назавжди в її глибоких чорних очах.

Коли б знаття, що так обернуться справи, що цей трагічний вираз так і залишиться у Варі, що минуть роки, і вже ніякої надії а заміжжя не буде у 35-річній дівчини, може, й можна було б згодитися на те юнацьке кохання, на шлюб. Але що минуло, те минуло!

Молитви і притлумлені пристрасті, широкий світогляд, моральна вимогливість до себе й до інших, прекрасна і добра душа, овіяна серпанком великої поезії,- такою була нова знайома Шевченка, яку він зустрів в Яготині і яка одразу ж палко покохала поета.

З листа княгині Репніної до Шарля Єйнара:

"Якось улітку, в липні, я вийла в сад з мамою: була шоста година; мама була в своєму широкому капелюсі з абажуром; як завжди, я не дивилась навколо, так що ми не помічали, що твориться в небі. Ми не зробили й ста кроків, як зустріли Капніста з якоюсь незнайомою мені людиною. Капніст каже: нам "Адже збирається велика гроза, погляньте на небо." Дійсно, великі, чорні хмари, здавалося готові були вибухнути над нашою головою. Проте мама не піддалася: може, ми ще встигнемо обійти лужок.

Поки точилися ці розмови, насунула і знялася гроза, пішов сильний дощ. Капніст схопив маму під руку, й вони побігли,я хоробро крокувала за ними, а незнайомець лишився...

Коли ми прийшли додому, Капніст повернувся в сад за своїм супутником; я вийшла на балкон і скоро побачила, як вони поверталися наскрізь мокрі. Капніст попросив провести свого знайомого художника у вітальню, щоб показати йому картини; дозвіл, звичайно, був даний, і в ту хвилину я дізналася про те, що це художник-живописець і поет, навіть більше поет, ніж живописець, і що звать його Шевченко.

Запам'ятайте це ім'я, дорогий вчителю, воно належить до мого зоряного неба...

...Він здався мені простим і невибагливим. Він одразу став у нас своєю людиною, однією з тих, з якими так зручно, кого присмтно бачити у вітальні і кого можна лишити самого не боячись, що він дріб'язково образиться..

... Яюсь увечері він запропонував прочитати свою поему під назвою "Спеая".

І от він починає читати. О, якби я могла передати вам усе, що я пережила під час цього читання. Які почуття, які думки, яка краса, яке очарування і який біль. Моє лице було мокрим від сліз, і це було щастям, тому що я мусила б кричати, якби моє хвилювання не знайшло собі цього виходу. Я відчула пекучий біль у грудях. Після читання я нічого не сказала; ви знаєте — попри мою балакучість я від хвилювання гублю здібність розмовляти. І яка м'яка, чаруюча манера читання.

Перед сном я так гаряче молилася, я так палко любила весь світ, я була такою доброю, навіть добрішою, ніж є на справді.

Шевченко зайняв місце в моєму серці, і я бажала йому добра і бажала сама зробити йому добро, і до того з моєю гарячістю, — одразу і якомога більше...

Мене охоплює непереможне бажання всю силу своєї душі, не— розтрачену глибоку любов, усе, що є в ній - у чуйному серці, допитливій голові, в діяльних руках,- віддати цій людині, що так несподівано з'явилась у нашому мовчазному домі, для таланту поета, його генія.

Коли б це тільки було потрібно поетові. Адже найбільше щастя відчувати, що саме ти потрібна, твоє життя, твоя допомога.

Боже, я ревную його до всього. І всіх, навіть невідомо, до кого більше — до жінок чи до чоловіків. Інколи почувуюсь такою ображеною і самотньою.

Одного разу я йому сказала: "Ви вмієте розмовляти з янголами, розкажіть же нам, що вони говорять?" Він вхопив листок паперу, що лежав на столі, й почав писати:

Душе с прекрасним назначеньем
Должно любить, терпеть, страдать.
И дар Господний, вдохновенье,
Должно слезами поливать,
Для вас понятно *это* слово...
Для вас я радостно сложил
Свои житейские оковы,
Священнодействовал я снова
И слезы в звуки перелил.
Ваш добрый ангел осенил
Меня бессмертными крылами
И тихоструйными речами
Мечты о рае пробудил.

Він передав мені листок, я перечитала; чиста й солодка радість наповнила моє серце, і коли б я піддалась почуттям, я кинулась би йому на шию.

Я розмовляла з ним ще кілька разів і щоразу більше виявлявся мій потяг до нього; він відповідав мені деколи теплим почуттям, але пристрасним - ніколи. Я ж дуже прив'язана до нього. І коли б бачила з його боку кохання, я, може, відповіла б йому пристрасно. Скажи він слово - і я б кинула все, не послухала б нікого, крім голосу свого серця, і пішла б за ним куди завгодно, щоб у всьому завжди полегшувати його долю".

Тарас це відчував. Та він був щирий і чесний, для нього вона була друг, сестра, не більше. Тут, у Яготині, йому взагалі було приємно. Правда зовсім не так, як у Мосівці. Там зорили очі Ганни, які він не забув. Не забув.

* * * * *

" Я тепер сиджу **сам самісінький** і згадую те минуле, коли ми вперше з вами зустрілись у Яготині,- писав Тарас Варварі Респіній, - багато спало в мою сумну безталанну голову. Невже і **кінець** мого життя буде такий самий сумний?"

І всі регочуться, сміються
І всі танцюють. Тільки я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов нагода, Минула молодість моя...

Взимку 1854-1855 рр. йому знов зблиснуло кохання - і обірвалося. В Новопетрівську **Фортецю**, на зміну колишнього **коменданта** Масєвського приїхав новий, Іраклій Усков, з дружиною і дітьми. Перше що зігрівало Шевченкові душу, були діти. Поет щиро полюбив їх. Захоплення **дітьми** перейшло у схиляння перед матір'ю. Агата Ускова довго здавалася йому вищою досконалістю. І він так любив її Дмитрика, а Дмитрик і хвилинки не міг побути без свого "лисого дяді". Так. Лише з Тарасом Григоровичем, засланим, конфірмованим солдатом, вона не дратується, він не втішає, він не розпитує, він мовчки проводить її щодня на кладовище або розповідає щось зовсім стороннє.

Агата схилилась над могилкою, і Тарас мимоволі замилювався на чистий, скорботний **ПРОФІЛЬ** молодої жінки.

Він став частіше і частіше дивитися на неї, на її гарне тонке лице. Чим далі, тим дужче проймався він майже благовійним захопленням. Йому хотілося звіритись близькому другові, товаришеві по заслання в Оренбурзі Броніславу Залєвському: "Ця найпрекрасніша жінка для мене справжня благодать божа. Це одна єдина істота, якою я захоплююсь іноді навіть до поезії. Виходить, я більш-менш щасливий. Можна сказати, я цілком Щасливий. Мені нічого не треба, тільки дивитися на неї, проводити і і розмовляти. Яке чудове, дивне створіння - непорочна жінка. Це найблискучіший перл в сузір'ї створеного. Коли б не це одне єдине, рідне моєму серцю, я не знав би, що з собою робити. Я полюбив її підвищено, чисто всім серцем і всією вдячною моєю душею. Не припускай, друже мій, і тіні чогось порочного в непорочній любові моїй."

Навіть тіні чогось порочного. Так, він міг завжди щирими очима дивитися в очі їй, її чоловіку і переніс любов до хлопчика на маленьку жваву Наталочку. Йому нічого не було потрібно, крім співчуття. Не йому, боронь боже; з нею він ніколи не говорив ані про казарми, ані про муштру. Йому потрібне було співчуття поезії, красі, мистецтву - і тому, що для нього було найсвятіше, що підтримувало його сили. Йому здалося, саме це співчуття і є непохитною основою чистої дружби і його непорочної любові, про відповідь на яку він і не мислив.

Вона була мати, дружина - і це було для нього святе. Тарасові здавалося вона розуміє все, вона мовчки приймає його шанобливу, скромну і мовчазну любов і віддаровує найкоштовнішим даром - своїм співчуттям, своєю дружбою, своїм розумінням його — художника.

Але хтось пустив брудну плітку. До чого ж люди люблять розважати себе плітками, плести з них таке мереживо, що павутинням заплітало чуже життя, яке зовсім не торкалось їх. І не зі зла. Просто знічев'я.

Хтось комусь щось сказав. Дійшло до коменданта. І комендантша замість прогулянок стала сидіти вдома і невтомно грати з гостями в преферанс. Повітряний замок, побудований поетом, розвалився. Чарівність, що йому примріялась, незвичайність цієї жінки, щастя від зустрічей із нею - усе відразу зникло.

З Агатою розмов ніяких не було. Які могли бути тут "вияснення"? Ні в чому він не завинив перед нею. Ні в чому, й вона? Що він міг дорікнути? Він сам винний, що поставив її так високо.

Агата дивилась байдуже, сухо.

- Я дуже невдоволена вами, Тарасе Григоровичу,- мовила вона,— яким ви вчора прийшли до нас, як тримались, як негліжували все товариство, моє бажання.

– Хіба я дозволив собі щось зайве?— тихо спитав Тарас. Але вона не відповідала, не слухаючи його запитання, вела далі:

– І це після усього того, що ми для вас зробили, що ми як свого рідного приймаємо вас.

"Агато! Схаменись."— хотілось крикнути йому.- Що ти кажеш, чим дорікаєш? Хіба може людина пострікати своєю справедливістю, добротою, гостинністю? Агато, схаменись, замовкни." Він тихо сказа:

- Пробачте Агато Омелянівну, коли що не так,- промовив просто і пішов.

На думку спали рядки улюбленого Данте:” Горек хлеб подаяния, И жестки ступени чужого крыльца»

Він забуде згодом, старий, лисий, дядя Горич. Не треба вимагати від людей більшого, ніж вони можуть дати.

Все перемагає письменник. Правда, не у віршах лишив він спогад про цю коротку обірвану любов. Він дав волю своїй іронії, своєму сарказмові і кількома сатиричними рядками змалював в оповіданнях портрет привілейованої красуні - картярки. Це була помста за своє обдурене почуття.

Та вона цих оповідань не читала.

*****

Звільнення із заслання знову пробуджує в Шевченка мати сім'ю Він постарів, хворий, змучений цингою. Вигляд аж ніяк не парубоцький: а проте, застрявши по дорозі до Петербурга в Нижньому Новгороді на п'ять місяців, він закохується в молоденьку актрису Катерину Піунову і освідчується їй, незважаючи на 16 років різниці між ними.

Юна актриса була гарненька, тоненька, невеличка, з кучерявим темним волоссям. Спочатку йому здалося - вона схожа на Оксаночку. Кучерява, тоненька, невеличка, жвава.

Коли він її побачив, здавалося, з-за хмар визирає проміння і потрошку освітлює все навкруги. Звичайно, вона була інша. Здібна, самостійна актриса, сама заробляла на хліб свій, іноді навіть вражала Тараса якась меркантильність, якийсь спокійний розрахунок. Згадка про те, що вона внучка кріпацької актриси, зворушувала його, вона ставала ближчою. Катруся-Тетяся - так тепер звав її Тарас, і при кожній нагоді намагався побачити. Тарасові здавалося, коли б її вирвати з цього болота, змінити оточення, дати добру школу, з неї може вийти велика актриса, й так - загине дівча на водевільчиках та мелодрамах...

А міг бути алмаз. Він відчував, що коли б був поряд з нею, яким би старшим другом і помічником став би він. І раптом зрозумів. Не тільки другом і помічником. Він хотів би взяти її за руку і піти вдвох по шляху життя з вірою у велике щастя.

Яке б це було щастя. Чи зрозуміла вона цей прекрасний вірш Курочкіна, який прочитав Тарас? Для нього він був наче шматок його самого. Не дарма записав у свій "Журнал".

Так внаши лучшие года
Мы пролетаем без участия
Помимо истинного счастья.
Мы молоды, душа горда. . .
Как в нас заносчивости много.
Пред нами светлая дорога,
Проходят лучшие года...

Чомусь він вірив у своє щастя. Він все врахував, крім одного, їй було 16 років, а йому 44, а виглядав він на всі... ні, ці дні він не дивився у свічадо..

Тут, у Нижньому, він ні з ким не радився, ні кому не признавався, нікому, крім пера та паперу. Він не стерпів, написав Костомарову та Панькові, що хоче одружитися.

А ось братнє Панькове слово про намір Тараса одружитися:

Панько:

- Засмутив ти мене, брате, сказавши, що хочеш одружитися. Негарну ти пору вибрав: не вибивсь із своєї нужди, не вийшов на простий шлях. Треба було б з сим ділом подождати."

Тарас:

- А чи ти знаєш, Паньку, що таке самотність? У тебе, здається, і досі нема дітей, то, може, ти хоч це зрозумієш, що кожна мала дитина перевертає серце."

Панько:

- Тепер, мабуть, якась Маруся, чи Одарка, чи Ганна стане на твоїй дорозі.

Тарас:

- Невже твоя королівна, твоя Олеся, стала тобі на дорозі?

Тільки б захотіла, тільки б згодилась Катруся, яке б це було щастя.

****

Лист вона прочитала уважно на самоті. Тільки бабуся була дома.

"Любима і вельмишановна Катерина Борисівна. Я саме приніс вам книги і приніс їх для того, щоб ви їх прочитали. Але ви, не прочитавши їх, надіслали мені назад. Як пояснити мені ваш вчинок? Він рішуче ставить мене в безвихідь..."

Справа надто для мене важлива. Я вас люблю і кажу це вам прямо, без всяких вигуків та захоплень. Ви надто розумні для того, щоб вимагати від мене палких освідчень в коханні. Я надто люблю і, поважаю вас, щоб вживати пошлості, такі прийняті в світі... Стати вашим чоловіком для мене найбільше щастя. І відмовитись від цієї думки буде важко. Але, якщо доля вирішила інакше, якщо я мав нещастя не подобатися вам, і повернені мені вами книги означають відмову, то нема чого робити, я повинен підкоритися обставинам. Але в усякому разі почуття мої, ані повага до вас не зміняться, якщо ви не можете або не хочете бути моєю дружиною, то дозвольте мені лишити собі хоч одну втіху" — залишатись вашим другом і постійною відданістю і шанобою заслужити вашу прихильність добру і повагу. В чеканні відповіді, яка повинна вирішити мою долю, ли шаюсь відданий вам і глибоколюблячий Тарас Шевченко".

- Бабо,- раптом спитала Катя, сердито і жалібно водночас,- що мені робити?
- Катюшо,-сказала баба.- Щастя раз у житті стукає в двері. Треба вчасно відчинити. Не помились.
- Не кажіть загадками,- трохи не заплакала Катя.- Я питаю вас, що мені робити? Ну, що б ви зробили, коли б одержали такого листа?
- Такого листа?.. Я стала б навколішки і молилась, і дякувала Божій Матері, що на моєму шляху стрілась така людина. І пішла б з нею світ за очі. Але ж ти не любиш його,— сумно похитала баба головою.— Ні,ні, ти його не любиш. Ти, Катюшо, може нікого не полюбиш по-справжньому, отак, як він. Й може, ще не прийшла твоя пора. Скажи йому чесно, не мороч голови людині.
- Батько казали, поки не з'ясується з контрактом, нічого не відповідати, щоб Харкова не прогавити.

Баба презирливо мовила:

- У батька все на терезах. А ще актором був. Конторник.

Шевченку не відмовили прямо. Але його більше не запрошували в дім, і сама дівчина уникала його. Поведінка Пиунової та її батьків така була нетактовна, що навіть довірливий і закоханий Шевченко починає прозрівати.

" Случайно вистрелив я Пиунову, у мене не хватило духу покпонитися ей, - записує він у щоденнику. - А давно ли я видел в ней будущую жену свою, ангела-хранителя своего, за которого готов был положить душу свою?"

Шевченко виїжджає до Петербурга. Наступної весни йому приходиться відмова.

Якби з ким сісти хліба з"їсти,
Промовить слово, то воно б
Хоч і як-небудь на сім світі,
А все б таки якимось жилось.
Та ба. Нема з ким. Світ широкий,
Людей чимало на землі...
А доведеться самотнім
В холодній хаті кривобокій
Або під тином простягтись.
Ні, треба одружитись,
Хоча б на чортовій сестрі!
Бо доведеться одурити
В самотині. Пшениця, жито
На добрім сіялись лану,
А люде, так собі пожнуть
І скажуть: "Десь його убито.
Сердешного на чужині..."
О горе, горенько мені!

* * * * *

Сум і відчай минають, з'являється нова надія одружитись зі своєю, з кріпачкою. Він зустрічає в домі поміщиць Карташевських дівчину-кріпачку Ликеру Полусмакову - і знову довірливо закохується.

Ликері

на пам'ять 5 августа 1660г.

Моя ти любо! Мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа
Раби, невольники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В святій неволі! Мій ти друже,
Моя ти любя! Не хрестись, І не кленись, І не молись
Нікому в світі!. Збрешуть люде,
І візантійський Саваоф
Одурить! Не одурить бог,
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його - ми люде!
Моя ти любо! усміхнись, і вольною святу душу,
І руку вольною, мій друже,
Подай мені. То перейти
І він поможе нам калюжу,
Поможе й лихо донести,
І поховать лихе дебеле
В хатині тихій і веселій.

Ледарство, неохайність, корисливість Ликери Тарас Григорович приймає спочатку за селянську простоту, життєву мудрість і кмітливість. Починається останній самообман у житті Шевченка.

Тургенев, який бачив Ликеру у Карташевських, так описує дівчину: "Істота молода, свіжа, трохи груба, не дуже красива, з чудовим білявим волоссям і тією чи то гордовитою чи то спокійною поставою. "

І ця постава і обдурила поета. Насправді ж Ликера була ласа до парубків, побоювалась вийти заміж за "старого і лисого", хотіла переконатись чи багатий він, скільки заробляє. І "досадити панночкам Карташевським".

А йому наче справді засліпило. Саме про те, про що мріяв, чого він жадав, чекав...Він поспішав, він хотів жити, хотів щастя. Хатину над Дніпром з невеликим садком - вишневим садком і просту дружину - селянку, аби щира, аби вірна душа. І дітей.

Тарас закохався з усім палом своєї цільносної, пристрасної натури і на тих, хто скаже слово проти, дивився, як на ворогів, і більше нічого, й говорили часто і нетактовно, і грубо. А він? Він її так любитиме, жалітиме сироту без роду, кріпачку, він для неї серця не пошкодує.

А в обличчі Ликери було щось уперте і недобре, щось собі на умі було в її очах.

Гарна то гарна, але дивно, в ній не було ані внутрішнього вогника, ані природної чарівності. Очі дивилися підозріло і замкнено, а гарні, немов намальовані, повні уста не всміхались, а були складені в примхливу усмішку.

Тарас одного просив, одного хотів, щоб вона була чепурненька охайненька, щоб у них чисто, ясно було - і в хаті, як на душі.

І в хаті, як на душі...

Мабуть, і на душі у Ликери було не надто чисто, бо часто не дивилась Тарасові в очі. Інколи не заставав її вдома, інколи явно брехала, де була.

А в хаті - навіть соромно було перед хазяйкою — що вона завела в хаті. Могла зранку ходити нечесана, неприбрана, сидіти і лузати насіння годинами, потім покрутиться перед свічадом, лишити все так, як і є, побігти до Білозерських, щоб перебити кістки паням і кавалерам. І все частіше Тарас супив брови, і його раніше добрі, ласкаві очі дивились тепер при зустрічах похмуро. Ликера почала викручуватись, брехати, а вночі плакала і думала - з неволі та в неволю. І не нагулялась, не надівувалась.

Оце його дружина, мати його дітей. Хазяйка у вишневому садку, біленькій хаті над Дніпром. І враз нагадала тих звичайних жінок, баб, що сваряться з чоловіками, сусідками, ледацюють, нічим не цікавляться, ні чого не роблять тільки вимагають.

Здавалося, наче хтось плюнув йому межі очі, ні, в саме серце, й він для неї серця не жалів! І пішов назавжди.

Поставлю хату і кімнату
Садок райочок насаджу.
Посиджу я і проходжу...
В своїй маленькій благодаті.
Та в однині — самотині
В садочку буду спочивати.

Ні, це буде тільки сон. Це тільки сниться йому, безжалісно сниться.

Коли б тільки хто знав, яке велике нелюдське лихо лягло на серце і понівечило вишневий садок.

Через 50 років після смерті Тараса Григоровича Ликера Іванівна у Києві, майже кожного дня приходила на Тарасову могилу. Люди шепотіли їй услід: "Шевченчиха пішла! Шевченчиха пішла!"

- Тарас Григорович мені нравився. Тоді я була зовсім дурна і не знала, який великий чоловік, й Кулішиха каже; "Ти не знаєш його. Він сибіряка і п'яниця, а я його ніколи не бачила п'яним. Брешуть, що він пив дуже горілку. Так мені аж досадно, що брешуть і ніщо так не досадно.

Він мені подарунки подавав. Та я все посля назад послала. Як об'явили мені, що я вільна, він поцілував мене і каже: "Тепер, Ликеро, ти така, як всі люди. "

В академії жив Тарас Григорович у втором етажє, а потім на горі. Там світло було. Тут він вмер.

Хата завалена, Господи, вся хата завалена бумагами та картинами. Скрізь бумага: і на столі, і на стульях.

Де він спав, одягався, той хати я не бачила, бо тут все сидів і мій портрет на стіні повішав.

Він мене написав в довгих сережках і стрічка була на голові. Той портрет я тримала, а як віддалася, то чоловік побив його...

Як він мене любив! Він був перший після батька і матері. Й після, як відіслала подарунки, то розсердився. Каже: “Я думав , що то з овчари овчата, а то задрипані дівчата”. Так віршем і сказав, і почав сердитись.

Дивуюся, як він знав, що зі мною буде: Я, каже, в неволі, а ти вдовою, ходимо та поглядаємо одне на одного”. Як він знав усе!”

А що Ликера? Вийшла заміж за перукаря і жила в Царському Селі складним життям. Після смерті чоловіка, в 1894 році, переїхала до Канева.

Минули літа молодії,
Холодним вітром од надії
Уже завіяло. Зима!
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема,
Анікогісінько нема!
Сиди ж один, полки надія
Одурить дурня, осміє...
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжину по степу!
Сиди ж один собі в кутку.
Не жди весни- святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить!
І думу вольную на волю,
Не прийде випустить. ..
Сиди І нікогісінько не жди!..

Шевченко ще деякий час сподівався знайти собі подругу життя. І як заклинання повторював власні рядки: "Ні, треба одружитись, хоча б на чортовій сестрі."

А потім сховався від усіх в чужій кімнатці. То була низенька кімнатка з ліжком, жив Шевченко одним днем не, прагнучи до комфорту. В це помешкання до нього приходила бідна молоденька міщаночка в дірявих черевичках, у самій хустині, тремтячи від холоду. Поет прихилився до неї всією душею. Ім'я цієї жінки, що подарувала йому прощальну любов не збереглося.

Ні з ким з товаришів він ніколи не говорив про себе самого, нікому не зв'язався в своїх почуттях до якоїсь дівчини, але ніхто ніколи не чув від Тараса легковажного, зневажливого слова, про будь-яку жінку чи дівчину.

У глибині серця він завжди плекав мрію про святу , щирю любов, і здавалося йому, коли він обізветься з неповагою навіть про сторонню йому жінку, він образить все своє почуття, свою мрію, свою майбутню дружину - друга.

Він ніколи не нарікав, але в житті йому не пощастило. Занапали його дитячу любов — Оксаночку.

Майнула світлою, ясною хмаркою жвава Дзюня Гусикова. Злякалися, не віддали за нього сільську квітку Тодосю. І навіки чужа, чужа жінка - найглибше і найцінніше його почуття - Ганна Закревська. А йому хотілося простого, щирого щастя.

ЛІТЕРАТУРА

Т.Шевченко. Кобзар. - Київ, 1986

Т.Шевченко. Журнал// Твори в 2-х томах, Т.2//, Київ, 1966

Біографія ТГ. Шевченка за спогадами сучасників. - Київ, 1958

Спогади про Тараса Шевченка.- Київ, 1982

Возняк М. Шевченко і княгиня Рєпніна.- Львів, 1925

Шагінян М. С. Тарас Шевченко. - Київ, 1970

Іваненко О. Тарасові шляхи.- Київ, 1989